

FOCUS THEMA

Ecologisch beekbeheer: werk aan de winkel!

De waterkwaliteit van de West-Vlaamse waterlopen gaat niet de goeie kant op, zo bleek uit een laatste rapport van de VMM. De Europese doelstellingen, die tegen eind 2021 dienden gerealiseerd, halen we dan ook bijlange niet. In de periode 2007 tot 2017 was er wel verbetering, maar die vlakke de laatste jaren af, zeker wat stikstof en nitraat betreft.

Wat kunnen we doen om de ecologische toestand van onze waterlopen te verbeteren? Het antwoord is: de waterlopen zowel fysicochemisch als hydromorfologisch verbeteren. Om de fysicochemische kwaliteit te verbeteren is het cruciaal dat het Mestactieplan en de aanpak van het huishoudelijk afvalwater aangescherpt worden. De hydromorfologie kan verbeterd worden door bv. beken terug te meanderen of vismigratieknelpunten weg te werken. Ook het beekbeheer heeft een belangrijke impact op de hydromorfologie, m.a.w. de structuur van de waterlopen in ruime zin. En op dit vlak is er in West-Vlaanderen nog veel verbetering mogelijk.

De visie over waterbeheer is gelukkig aan het veranderen: traag maar zeker stapt men af van het dogma dat een goeie waterhuishouding betekent waterlopen rechte trekken en verdiepen voor een snelle waterafvoer. De waterkwaliteit was enkele tientallen jaren geleden echt slecht, dus was water iets om weg te steken. Veel waterlopen werden toen overwelfd. In West-Vlaanderen zelfs in landbouwgebied. De geesten zijn echter sindsdien gerijpt dat het anders moet: bovenstrooms zoveel mogelijk water vasthouden en laten infiltreren. Daarna: bergen en pas in laatste instantie: afvoeren. Er is ook steeds meer aandacht voor een natuurlijk functionerend watersysteem: waterlopen worden nu meer gezien als blauw groene verbindingen zowel in stedelijk als landelijk gebied. Zowat iedereen is nu overtuigd dat ruimte geven aan water ook waterpreventie is. Meewerken met de natuur dus in plaats van tegen.

Wie beheert de beken?

In Vlaanderen zijn verschillende bestuursniveau's verantwoordelijk voor het beekbeheer: De Vlaamse MilieuMaatschappij (VMM) beheert de grotere onbevaarbare waterlopen categorie 1. De Provincie is waterbeheerder voor de onbevaarbare waterlopen van categorie 2. De gemeenten voor categorie 3. In West-Vlaanderen hebben echter bijna alle gemeenten geop-

teerd om de waterlopen van categorie 3 om te vormen naar categorie 2, waardoor de Provincie ook voor deze beken verantwoordelijk is. Zodoende beheert Provincie West-Vlaanderen ruim 2.300 km beken.

Polders en Wateringen beheren in hun werkingsgebied de onbevaarbare waterlopen van categorie 2 en 3. De Provincie financiert hen hiervoor, maar blijft verantwoordelijk en zou dus de Polders en Wateringen moeten kunnen sturen naar een goed waterbeheer. In West-Vlaanderen gaat het over ruim 1.300 km waterlopen.

Afstandsregels

Via het Waterwetboek en de Wet op de onbevaarbare waterlopen (herziening 2019) worden een aantal belangrijke **afstandsregels** m.b.t. oeverzones van de beek geregeld:

- **1 meter teeltvrije zone naast waterlopen en grachten:** hier zijn grondbewerking, pesticiden en bemesting verboden.
- **5 meter mestvrije zone naast waterlopen en grachten:** hier is bemesting verboden. De waterbeheerder moet hier vrije doorgang hebben en mag in deze zone slib of maaisel deponeren, indien er geen waardevolle vegetaties aanwezig zijn én het slib proper is.

Het respecteren van deze bufferzones zou al een enorme vooruitgang voor de waterkwaliteit betekenen. Het respecteren van de 1 meter teeltvrije zone zou een reductie van stikstof, fosfor, pesticiden en sediment betekenen van 14% tot 33%. Bij een teeltvrije zone van 3 meter zou dit verdubbelen voor stikstof en fosfor en pesticiden. Dus van 30 naar 60%. Over bufferzones is beleidsmatig veel discussie, maar deze zijn cruciaal. Hoe breder hoe beter. Zwak punt is hier echter de handhaving.

Daarnaast kunnen ook beheersovereenkomsten helpen. Beheersovereenkomsten zijn gebaseerd op de vrijwillige keuze van (meestal) de landbouwer om een extensiever maaibeheer op de oeverzone te voeren dan op naastgelegen akker. Nog een andere mogelijkheid is dat de waterbeheerder de oeverzone aankoopt. Dit wordt op belangrijke plaatsen toegepast. Alle 3 deze instrumenten dienen ingezet want oeverzones hebben heel wat verschillende positieve effecten op biodiversiteit, waterkwaliteit, erosiebeperking, structuurkwaliteit, natuurverbinding, ecosysteemdiensten, enz.

Wet van de Onbevaarbare Waterlopen en Code van goede Natuurpraktijk

De Wet van de Onbevaarbare Waterlopen bepaalt welke onderhoudsmaatregelen moeten uitgevoerd worden. Maar duidelijke richtlijnen over wat waar moet staan in de Code van goede natuurpraktijk.

De Code van goede natuurpraktijk verduidelijkt de zorgplicht van de natuurwetgeving op vlak van waterbeheer. **Alle beheer aan waterlopen en grachten moeten conform de Code van goede natuurpraktijk uitgevoerd worden.** Deze omschrijft wat normaal onderhoud is. Als de waterbeheerder doet wat in de Code staat, is geen vergunning nodig. Anders wel.

In **VEN-gebied** moet de waterbeheerder een sterk natuurgerichte waterhuishouding voeren zoals omschreven in het VEN Natuurdecreet. Om vegetatie langs of in waterlopen in VEN gebied te wijzigen is een VEN ontheffing nodig, behalve wanneer men de Code van goede natuurpraktijk volgt.

In **SBZ** (Speciale Beschermingszone) en vogelrichtlijngebieden moet de waterbeheerder maatregelen nemen om verstoring van habitat en soorten te vermijden. Wanneer men zich in deze gebieden niet aan de Code van goede Natuurpraktijk houdt, is een omgevingsvergunning voor vegetatiewijziging en passende beoordeling nodig.

De Code van goede natuurpraktijk geeft ook aan wanneer, waar en hoe onderhoudsmaatregelen, zoals maaibeheer en slibruiming, kunnen uitgevoerd worden. Per ingreep wordt er

een tijdsvenster vastgelegd. Wanneer men de Code niet volgt en er is geen vergunning is men in overtreding met natuurwetgeving en kan er handhavend opgetreden worden.

Maaien: wanneer, waar en hoe?

Men kan de talud maaien en/of de waterbodem maaien.

Taluds maait men om de waterafvoer te verzekeren en om verbossing tegen te gaan, die de toegankelijkheid van de waterlopen bemoeilijkt. Buiten VEN en SBZ ziet men een 1ste maaibeurt vanaf 15 juli en 2de maaibeurt vanaf 15 september als normaal onderhoud. Voor 15 juli maaien kan niet zonder vergunning. Binnen VEN en SBZ en bijzondere oeverinrichtingen (zoals plasbermen) kan maaien pas vanaf 1 augustus.

Ecologische aandachtspunten bij het maaien van taluds zijn:

1. Niet te vroeg maaien. Best wachten tot najaar.
2. Gefaseerd maaien. Jaarlijks beide taluds maaien is geen must! Best is slechts 1 talud per jaar te maaien. Dit zorgt voor een evenwicht tussen vasthouden en afvoer. En zo behouden insecten en vogels een schuilplaats, terwijl verbossing voorkomen blijft. Bovendien spaart deze werkwijze kosten uit. De uitgespaarde middelen kunnen ingezet voor bv. afvoeren van maaisel. Maaisel mag niet op de 1 meter zone gestort om een ecologische buffer te behouden.

Maaien van de waterbodem

Een betere waterkwaliteit geeft meer waterplanten, die zorgen voor habitat voor vissen en andere organismen en voor zuurstof. Ze nemen nutriënten op en verbeteren zo nog meer de waterkwaliteit. Ook zorgen zij voor traagstromende zones, goed voor een vertraagde afvoer, wat inspeelt op sediment en erosie en meer structuurkwaliteit, wat de ecologische kwaliteit nog verbetert en voor meer waterplanten zorgt. In West-Vlaanderen is de waterkwaliteit vaak nog onvoldoende waardoor er weinig waterplanten in de waterlopen te vinden zijn.

Ecologische aandachtspunten bij het maaien van waterbodems zijn:

Waterbodem bij voorkeur niet maaien, want de planten sterven vanzelf af in het najaar. Wanneer ze voor teveel opstuwung zorgen is het toch soms nodig om waterplanten te maaien. Dan zijn de ecologische aandachtspunten:

1. Hoe later maaien, hoe beter.
2. Jaar per jaar bekijken of maaien nodig is en dit enkel doen als het peil te hoog wordt.

3. Altijd 20% of meer van de vegetatie behouden om organismen uitwijkmogelijkheden te geven. Nog beter is blokmaaien: 50% blijft behouden. Zo kan je zelfs in een rechte waterloop voor een meanderende geul zorgen.
4. Gemaaide waterplanten niet deponeren in 1 meter zone, maar eventueel in 5 meter zone.

Teveel waterplanten kan men ook vermijden door nutriënten te verminderen of bomen naast de waterloop te plaatsen: door hun schaduw zal waterplantvegetatie minder dens worden.

Talud en waterbodem maait men best niet tegelijk. Beter is bv. waterbodem maaien, maar de talud enkel wanneer de vegetatie te hoog wordt en slechts één oever per jaar. Een andere optie is om één oever natuurlijk te laten ontwikkelen of om de waterbodem enkel in een geul te maaien, maar de oevers niet en ook een stuk waterbodem te laten. Allerlei schema's zijn mogelijk maar belangrijkste is om oevers en bodem niet tegelijk te maaien, maaien te beperken en te differentiëren.

Riet maaien: wanneer, waar en hoe?

Het beste is om riet maximaal te behouden. Als men maait, dan best in de winter. Om een waardevolle rietvegetatie te krijgen, maait men beter zelfs maar om de 3 jaar. Wanneer het riet te overheersend wordt voor een goede waterafvoer, kan men riet inperken door te maaien vanaf 15 juli. Dit wordt dan best enkel toegepast waar noodzakelijk, bijvoorbeeld op (een deel van) de waterbodem maar niet op het talud.

Belangrijk: riet dient steeds afgesneden met messen. Klepelen of uitrukken is uit den boze. Het maaisel van riet dient afgevoerd.

Oppervlakkige ruiming

Bij een oppervlakkige ruiming wordt materiaal en voorwerpen, zoals afval maar ook planten

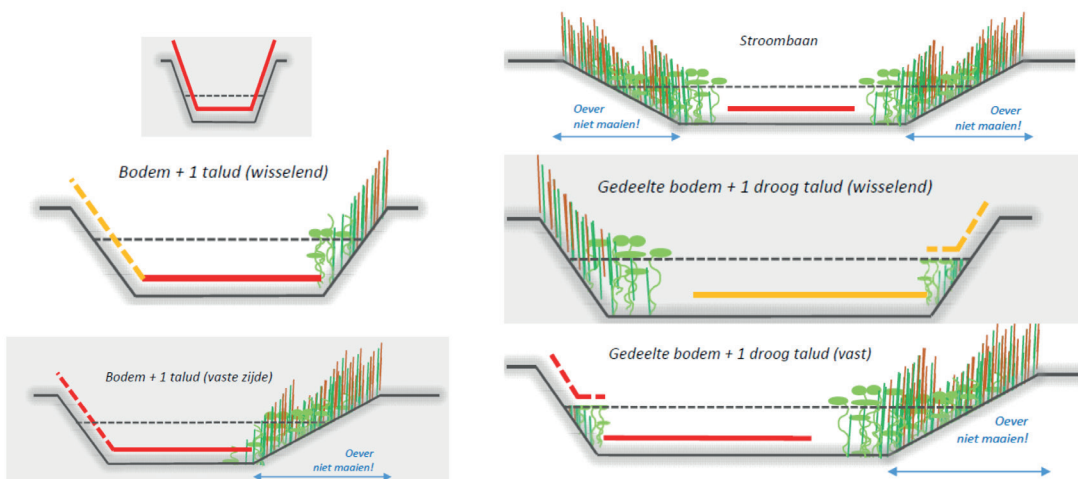
en takken, verwijderd. Zwerfvuil in de waterloop wordt uiteraard best vermeden. Maar wat met bomen en dood hout, die opstuwing kunnen geven in landbouwgebied of dorpskern of het onderhoud van de waterloop bemoeilijken?

Anderszijds zijn bomen en dood hout ecologisch zeer waardevol. Ze zorgen voor meer variatie in stroming, schuilplaatsen voor vissen, zetten aan tot hermeandering en natuurlijke berging. In stromend water in buitengebied kan men dus de afweging maken: is opstuwing aanvaardbaar, is ecologische ontwikkeling haalbaar, waar kan dood hout een kans krijgen? Minder of gedeeltelijk verwijderen in functie van diversiteit is de beste keuze.

Slibruiming

Slibruiming is soms nodig om sediment te verwijderen. Waterbodems zijn vaak ook sterk verontreinigd wat een negatieve invloed heeft op de waterkwaliteit.

In het Blankaartgebied stroomt jaarlijks een massale hoeveelheid van 2500 ton sediment rechtstreeks in de waterloop en 1500 ton gaat naar de riolering. De 2 aanwezige sedimentvangen vangen daar maar fractie van op. Naast hoge ruimingskosten, heeft al dat sediment ook een nefaste ecologische impact voor de Blankaart en de waterlopen van het gebied. Voor de landbouwer betekent het een groot verlies aan vruchtbare grond. Erosiebestrijdingsplannen blijken te weinig ambitieus. De erosiebestrijdingsplannen voor het gebied ten volle uitvoeren zou een reductie van 5% betekenen, maar dit gebeurt meestal niet. Er is dus meer nodig: niet alle teelten kunnen overal en zelfs op licht hellende percelen zullen klimaatbestendige teelttechnische maatregelen toegepast moeten worden, zoals niet-kerende bodembewerking, aardappelruggetjes, handhaving van de afstandsregels,...

Maaischema's. Bron: powerpoint ecologisch beekbeheer. VMM

Rivierbeek-Hertsbergebeek in Oostkamp © Marc Ryckaert

In open waterlopen mogen slibruimingen niet in broed en paaiseizoen van 15 maart tot 31 juli. Ook mag het enkel in periodes met normale waterstand en voldoende helderheid van het beekwater. Buiten VEN en SBZ wordt een slibruiming als normaal onderhoud gezien. Binnen VEN en SBZ is er een omgevingsvergunning voor vegetatiewijziging nodig. De vergunningverlener kan voorwaarden opleggen en er is advies van ANB nodig. Ook in andere groene gewestbestemmingen zoals natuurgebied en bosgebied geldt dit. Enkel de sliblaag mag geruimd. De bodem mag niet verstoord. Een goeie structuurkwaliteit zoals meandering, holle en bolle oevers dient maximaal behouden te blijven. Drooglegging om de slibruiming uit te voeren kan enkel met vergunning en nadat vooraf alle vis tijdelijk is verplaatst. Slibruiming is altijd een drastische ingreep met tijdelijk een ecologische impact. Voorkomen van teveel sediment is dus beter. Men kan dit door teeltsturende en erosiebestrijdende maatregelen en uiteindelijk ook sedimentvangen.

Bomen naast waterlopen. Mag dat of niet?

Bomen langs waterlopen zijn waardevol, maar zorgen voor moeilijker beheer. Opgaande bomen mogen als er 12 m tussenafstand is. Houtkanten mogen, maar de waterbeheerder kan eisen dat de houtkant of spontane verbossing wordt teruggezet voor beheer. Andere bomen en begroeiing mogen ook mits akkoord van de waterbeheerder. Deze heeft 30 dagen om hierover te beslissen. Weigeren mag echter niet zonder meer, maar dient gemotiveerd vanuit het decreet integraal waterbeheer.

Voorbeeld Rivierbeek-Herstbergebeek

De Rivierbeek-Herstbergebeek is één van de meest waardevolle waterlopen van

West-Vlaanderen. De bovenlopen ontspringen in Torhout, Lichtervelde, Ardoeie, Pittem, Tielt en Wingene. De benedenloop ligt in Oostkamp. De rivier ligt deels in beschermd gebied: habitatrictlijngebied, beschermd landschap, deels in VEN gebied maar ook landbouwgebied. 9 km natuurgebied en 10 km landbouwgebied. De VMM kiest voor deze beek al enige jaren voor gedifferentieerd beheer: in landbouwzones wordt jaarlijks gemaaid en oppervlakkig geruimd waar nodig, maar in natuurgebied streeft men naar nulbeheer. Dood hout wordt daar ook maximaal behouden.

In het landbouwgebied verstevigen houtkanten de oevers. Zo wil men de ecologisch kwaliteit versterken en bergingscapaciteit verhogen. Door de natuurlijke meandering van de Rivierbeek en Hertsbergebeek bergt het valleigebied ongeveer 1 miljoen m³ water. Door deze optimaal in te zetten kan wateroverlast in woongebied voorkomen worden.

Tekst: Katty De Wilde

Bronnen

- “Hoe evolueert de toestand van de waterlopen in Vlaanderen?” Nieuwsbrief VMM. 18 november 2021
- Presentatie ‘Ecologisch beekbeheer’ van Koen Martens, diensthoofd beheer onbevaarbare waterwegen VMM. Online voor West-Vlaamse Miliefederatie op 25 november 2021
- Code van goede natuurpraktijk link: <https://www.integraalwaterbeleid.be/nl/publicaties/code-van-goede-natuurpraktijk-luik-waterlopen-2015>